

Cerkva na Koroškem, omenja spremenjen odnos socialnih demokratov do nje in navaja izjavo strankinega predsednika Petra Ambrozyja, ki je leta 1989 menil, da naj bi Cerkev v družbenem življenju igrala "tudi politično" vlogo. Ob obilici tem je naravno, da so nekatere nakazane samo pregledno. To velja tudi za poglavje o medijih, kjer pa je dobrodošla informacija o posegu socialnih demokratov v avtonomnost redakcije lastnega glasila konec osemdesetih let.

Delo Hellwiga Valentina, redkim pomotam in nekaterim preseženim trditvam navkljub, daje spodbudo za možne nove poti v koroškem zgodovinoписju. Razprava je po svoji zasnovi in z upoštevanjem vseavstrijskega razvoja predvsem na gospodarskem področju socialna in družbena zgodovina dežele v zadnjem (kratkem) stoletju. Slovenski element se v njej ne pojavlja kot nekaj ekskluzivnega, posebnega, temveč je osnovni sestavni del avtorjevih razmišljanj.

Avguštin Malle

Gorazd Bajc, Iz nevidnega na plan : slovenski primorski liberalni narodnjaki v emigraciji med drugo svetovno vojno in ozadje britanskih misij v Sloveniji. Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče Koper, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Koper 2002, 375 strani. (Knjižnica Annales 30).

Gorazd Bajc spada med najprodornejše slovenske zgodovinarje mlajše generacije. Kot pripadnik slovenske manjšine v Italiji v sebi združuje sintezo dveh različnih zgodovinskih gledišč, slovenske in italijanske, kar mu vsekakor omogoča bolj objektivno in poglobljeno analizo nedavno minulega zgodovinskega dogajanja in procesov na naših tleh. Tovrstne kvalitete vsebuje tudi tu recenzirana knjiga, sicer predelano magistrsko delo, ki ga je avtor obranil na Oddelku za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani leta 2001. Raziskave o nekaterih tu obravnavanih temah je avtor sicer že objavjal, vendar so te sedaj razširjene ter poglobljene.

Delo *Iz nevidnega na plan* se ukvarja z doslej dokaj neznanim delovanjem predvsem nekaterih primorskih liberalnih narodnjakov v emigraciji med drugo svetovno vojno ter nekaterih drugih primorskih družbenopolitičnih delavcev oziroma Primorcev, ki so kot pripadniki italijanske vojske - seveda prisilno mobilizirani - padli v ujetništvo britanske vojske. Vsem je bilo skupno nadvse pogumno bojevanje proti okupatorju ter požrtvovalno delovanje za priključitev Primorske v skupno jugoslovansko državo. Nekaj teh ljudi se je vključilo v britanske tajne službe, prek katerih so nato delovali bodisi na območju tedanje Jugoslavije oziroma Italije ali pa na drugih mednarodnih prizoriščih (London, Kairo, ...). Med temi tajnimi službami je še posebej potrebno izpostaviti britansko Upravo za posebne operacije - Special Operations Executive (SOE) in oddelek za koordinacijo in zvezo - Inter-Services Liaison Department (ISLD) v kateri je bila pritegnjena večina tovrstnih primorskih kadrov.

Že na prvi pogled je potrebno ugotoviti, da je temeljita in kritična uporaba arhivskega gradiva oziroma časopisov in spremne literature, spletnih strani ter avdiovizualnega gradiva o tedanjem dogajanju ena najmočnejših prednosti tega dela. Arhivsko gradivo, ki ga je Bajc uporabljal pri svojem delu, je med drugim zaobjemalo

obsežen fond SOE, ki ga hranijo v Public Record Office zdaj National Archives v Londonu. Ta je bil sicer med vojno v večji meri uničen, določeni dokumenti pa še vedno niso na voljo širši strokovni javnosti, zato si je moral avtor pomagati tudi z interno zgodovino SOE, ki jo je v povojnem času sestavil William James Millar Mackenzie: *The Secret History of SOE: The Special Operations Executive 1940-1945*. Ob tem je avtor raziskoval tudi arhivsko gradivo britanskega zunanjega ministrstva (PRO FO), Britanskega vojnega ministrstva - War Office (PRO WO), Vojnega kabineta - Cabinet Office (PRO CAB), dokumente britanskega poslaništva pri jugoslovanski begunski vladi (FO 536) in posebnega oddelka za vojno propagando - PWE (FO 898). Posebnega pomena, znanstveno kot osebno, je bilo za avtorja preučevanje zasebne zapuščine prof. Ivana Rudolfa, ki je sodeloval tako s SOE kot tudi s tajno britansko obveščevalno službo - Military Intelligence 6 (MI6).

Med sprehodom skozi poglavja knjige se po sintetičnem prikazu različnih vrst britanskih obveščevalnih služb in oblik njihovega delovanja v drugem poglavju, ki se imenuje Primorska slovenska ilegala in predvojno sodelovanje z Britanci, srečamo z zgodovinskim orisom dogajanj na širšem območju Primorske oziroma Julijske krajine pred drugo svetovno vojno. Spoznamo tako nekatere povezave TIGR-a z britanskimi obveščevalnimi službami kot Zveze jugoslovanskih emigrantov iz Julijske krajine, katere predsednik je bil dr. Ivan Marija Čok, borec za narodnostne pravice Slovencev, ki pa po drugi svetovni vojni ni naletel na naklonjen odnos jugoslovanskih oblasti. Obenem se pred nami razpre natančen vpogled v bolj ali manj podtalno pletenje različnih obveščevalnih, vohunskih navez in tudi vojaških sodelovanj med britanskimi tajnimi službami in primorskimi Slovenci. Jugoslovanska begunska vlada je celo poizkušala izkoristiti te naveze za ponovno vzpostavitev poražene jugoslovanske kraljeve vojske, kar izvemo iz tretjega poglavja Jugoslovanska begunska vlada in njeni načrti z vojsko, vendar pa to ni bilo uspešno zaradi pomanjkanja prostovoljcev in uspehov Titovih partizanov, ki so uspeli pridobiti naklonjenost zaveznikov do njihovega boja. V četrtem poglavju spoznamo Jugoslovanski odbor iz Italije, ki je bil vse do sedaj premalo poznan, njegova somišljenika pa sta bila tudi Čok in Rudolf. Peto poglavje govori o temi "Britanski nameni in težava glede posebnih operacij v Jugoslaviji", nadaljnja poglavja pa si sledijo predvsem na teme urjenj za posebne operacije (urjenje padalcev), nadaljnje vloge primorskih liberalnih narodnjakov pri koordinaciji zvez med domovino in britanskimi tajnimi službami (pošiljanje misij) in tako dalje.

Celostni vtis Bajčevega dela je nadvse pozitiven, knjiga nedvomno predstavlja prelomno študijo na področju poznavanja delovanja in povezovanja primorskih in drugih slovenskih borcev proti okupatorju in za združitev Primorske z drugim slovenskim etničnim prostorom, pa najsi so bili ti locirani na teh ozemljih ali pa v daljni tujini. Za konec navedimo poudarek recenzenta akad. prof. dr. Jožeta Pirjevca iz njegove spremne besede k tu obravnavanemu delu: "... Gorazd Bajc je opravil zgledno in korektno zgodovinsko znanstveno monografijo, ki je pomemben prispevek k poglobitvi in širitvi našega vedenja o primorskem in vseslovenskem protifašizmu, ki se nam odkriva v veliko bolj kompleksni in deloma protislovni podobi."